

805

ԳՐԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Գ. ԵԴԻԼՅԱՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧЕДОВЕДЕНИЯ
Академия Наук
СССР

ՇՐԻՖՏԻ ԴՅՈՒՐԸՆԹԵՌՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Հին Յեզ, նոր Շրիֆտ)

655.2

5-16

ՊԵՏՐՈՍ

1933 թ.

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳԻՐ ՏԱՌԵՐԻ ԴՅՈՒՐԸՆԹԵՈՆԵԼԻՈՒ- ԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

1

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Այժմ մի լուրջ խնդիր է դրված հրապարակի վրա. բարեփոխել հայկական տպագիր շրիֆտն այնպես, վոր բարեփոխվածը կարդացվի ավելի հեշտությամբ և ավելի քիչ տեղ բռնելով՝ տնտեսի տպագրական ծախսերը: Այս ուղղությամբ գործնական աշխատանքներ արդեն սկսված են: Միանգամայն համոզված ենք, վոր մեր տպագրական շրիֆտի բարեփոխության հարցն այն դեպքում դրական լուծում կստանա, լեթե գործածվող շրիֆտն նախորդ ուսումնասիրվի զանազան տեսակետներից: Այդ նպատակով նախ պետք է ուսումնասիրել հայկական տառերի առավելություններն ու պակասությունները դուրընթեռնելիության տեսակետից:

Հայպետհրատի վարչության հանձնարարությամբ այս տարի (1933 թ.) եքսպերիմենտով մեթոդով ուսումնասիրեցի այն հարցը, թե հայերեն առանձին տառերն ինչպիսի դուրընթեռնելիություն ունեն: Այս ուսումնասիրությունը նախապատրաստական նշանակություն ունի շրիֆտի բարեփոխության հարցը դրական իմաստով լուծելու համար:

Մենք ուսումնասիրել ենք առանձին տառերի դուրընթեռնելի և վոչ դուրընթեռնելի լինելու հարցը, չի-

ներով սակայն այն կարծիքին, վոր յեթե ջոկ վերցրած այս կամ այն տառը հեշտ կամ դժվար է կարդացվում, պետք է վոր ճիշտ նույն հատկանիշով ել հանդես գա բառերի մեջ:

Բայց մի ամբողջական պատկերացում, ըմբռնում է, վորի ամբողջական տեսքը բառի բաղկացուցիչ տառերին տալիս է վորոշ աստիճանի պարզութիւն և դժուարեցման լիութիւն: Կարող է պատահել, վոր բառի վորոշ տառեր, վորոնք ջոկ վերցրած հեշտ են կարդացվում, ցայտուն ու տպավորիչ են, բայց մեջ կորցնեն իրենց այդ հատկանիշները, և ընդհանրապես, առանձին վերցրած վորոշ տառեր կարող են անորոշ տրւալ վորոշութիւն թողնել, այնինչ, այդ նույն տառերը վորոշ բառերի մեջ մեծապես շահեն դուրընթեռնելութեան տեսակետից:

Ամբողջութեան մեջ, այս դեպքում բառի մեջ, ելեմենտների նշանակութիւնը փոխվում է զբաղւած կամ բացասական իմաստով՝ նայած թե ամբողջութիւնն ինչ ընդլայնում է: Իրականացնելով այն որոնք, ըստ վորի բարդութեան ելեմենտների հատկութեամբ միայն չի պարզվում ամբողջականն ու բարդը, այլ վոր ամբողջութիւնն ունի այնպիսի հատկութիւններ, վորոնք չկան ելեմենտների մեջ և ամբողջութիւնը մեծապես ազդում է ելեմենտների վրա, իր վճռական նշանակութիւնն ունի նաև շրջիջի վերաբերմամբ: Նշանակում է, ջոկ տառերի դուրընթեռնելութեան հարցն ուսումնասիրելը դեռ բավական չէ, պետք է հատուկ ուսումնասիրութեան խնդիր դարձնել բառերի, ինչպես և նախադասութիւնների ընթեռնելութեան հարցը. պետք է պարզել տառերի դերն ու նշանակութիւնը բառերի մեջ, ինչպես և բառերի ամբողջական տպավորութեան

ազդեցութիւնը տառերի վրա: Այս դեպքում միայն խնդիրը լրիվ ուսումնասիրված կլինի: Այս հարցի ուսումնասիրութեամբ զբաղվելու յենք մոտիկ ապագայում:

Այս աշխատանքի ինքնուրույն հանդերձ, չենք կարող անդիտանալ նաև տառ-եյեմենտի դերն ու նշանակութիւնն ամբողջի մեջ: Ելեմենտը նպաստում է ամբողջի կառուցմանը և ամբողջին վորոշ ընդլայնում տալիս: Առանձին վերցրած պարզ ու վորոշ յերկացող և դուրընթեռնելի տառերն ամբողջական բառի մեջ իրենց ցայտունութիւնն ալիւի մեծ չափերով են պահում, քան այն տառերը, վորոնք ջոկ վերցրած ալիւի դժվար ընթեռնելի յեն: Բայց բաղկացուցիչ տառերը բայց դարձնում են ալիւի կամ պակաս չափով դուրընթեռնելի:

Յեթե ճիշտ է վերոհիշյալը, ապա այնուհետև դժվար չէ դրանից յեզրակացնել, վոր տառ-եյեմենտների ըմբռնման առանձին ակտերի հարցի ուսումնասիրութիւնը մասամբ լույս կափուի բառերի դուրընթեռնելութեան հարցի վրա: Հենց այդ իմաստով ել մենք ուսումնասիրել ենք առանձին տառերի դուրընթեռնելութեան հարցը: Ուսումնասիրութեան արդուքները, ինչպես կտեսնենք, ցույց տվին, վոր մեր այս յենթադրութիւնը ճիշտ է լիւրի:

2.

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ

Փորձի համար, թղթի մեծ թերթի վրա, տպագրելով ինքն հայերեն սովորական փոքրատառ տառերը, (գրատառերի № 36 տառեր): Ամեն մի տառ իր կողքի, վերի և ներքևի տառերից հետո յեր 5 սանտիմետրով:

Բոլոր տառերը կազմում են հինգ շարք, ամեն մի շարք կազմված է յոթը տառից (Ֆ տառը չի տպված): Տառերը կազմում են հետևյալ շարքերն այս հաջորդակա-
նությամբ:

1 շարք 2 պ ու ժ զ ն ր
2 » 4 ի ճ շ ս ւ մ
3 » փ ց տ ձ ը հ լ
4 » ծ կ ք ա խ դ վ
5 » ո չ թ ե ղ ո յ

Տառերի այս տախտակը փորձերի ժամանակ կախ-
ված էր լինում պատին, վորը լուսավորված էր բա-
վարար չափով:

Փորձի լինթակա անձն սկզբում կանգնում էր այն-
քան հեռու, վորտեղից տառերը դեռ չեն կարդացվում,
այնուհետև աստիճանաբար մոտենում էր այնքան, վոր
կարողանար կարդալ գոնե մի քանի տառ: Այս սահ-
մանից սկսած նա սկսում էր մոտենալ ամեն անգամ
25 սանտիմետրով, մոտ մի քալը. ամեն 25 սանտիմետ-
րի վրա կանգնում էր և սկսում կարդալ սկզբից՝ բո-
լոր տառերը: Եթե անհետադարձ անհամարձեց
վրա ամեն անգամ նշանակում էր, թե վոր տառերը
փորձվողը չի տեսնում, վոր տառերը ճիշտ և վոր տա-
ռերը սխալ է կարդում: Այսպես փորձվողն ամեն ան-
գամ 25-ական սանտիմետրով մոտենում էր տառերի
տախտակին մինչև այն սահմանը, յերբ նա բոլոր տա-
ռերը ճիշտ էր կարդում: Քանի վոր մարդկանց տեսո-
ղական ուժը տարբեր է, բնական է, վոր փորձվողնե-
րից վոմանք քիչ մոտենալով (7, 8, 9 քալ), իսկ
վոմանք էլ շատ մոտենալուց (17—18 քալ) հետո յեն
միայն կարողանում բոլոր տառերը ճիշտ կարդալ:

Այս ձևով փորձի լին յենթարկվել մանկավարժա-

կան ինստիտուտի 20 ուսանող: Ստացված արդյունք-
ներն այնքան պարզ եյին վոր կարիք չգրացինք փորձե-
րը շարունակելու ալլ անձնավորությունների վրա ես:

3

ՓՈՐՁԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ա. Տառերի դասավորությունն ըստ դյուրեքեռնելիության

Առաջին հարցը, վոր մեզ ալլ փորձերի ժամանակ
հետաքրքրում էր, այն էր, թե վոր տառերն են, վո-
րոնք հեռվից հեշտությամբ ճիշտ են կարդացվում և
վոր տառերը դժվարությամբ են կարդացվում: Այս
հարցը պարզելու համար ստուգեցինք, թե ամեն մի
փորձվող տառերի առաջին դիտելիության (փորձի ըս-
կիզբը, յերբ ճիշտ է ջոկում մի քանի տառ) սահմանից
սկսած, յերբ մի մետր (մոտ 4 քալ) մոտենում է տա-
ռերի տախտակին, վոր տառերն է ճիշտ կարդացել:
Բոլոր փորձվողների թերթերի ստուգությունը տվեց
հետևյալ արդյունքը:

ճիշտ են կար- դացել			ճիշտ են կար- դացել			վոչ վոք ճիշտ չի կարդացել
առ- ներ	քանի հոգի	0/0	առ- ներ	քանի հոգի	0/0	տ ա ռ ե ռ
ի, թ, ն,	20	100	ս, շ,	7	85	ա, դ, բ, դ, Կ
փ, խ,	19	95	ե, յ, ց,	6	30	
հ,	18	90	ա, լ,	4	20	
պ,	17	85				
կ,	16	80	ո, չ, ք,	3	15	
վ, ճ, ջ,	14	70	ղ, լուռ	2	10	
մ,	13	65				
ժ, ժ,	12	60				
շ,	11	55				
բ,	10	50				

Վերոհիշյալ տախտակի ըստ ելույթյան քննությունը մեզ բերում է հետևյալ լիզրակացության:

1. Ամենից դյուրությամբ կարգացվող տառերն են՝ ի, թ, ն, փ, խ, հ, պ, կ, վ, ջ, ճ, մ, ծ, ժ, ձ, բ, այսինքն՝

ա) Բոլոր վերևի և ներքևի լեռններ (վերից վար յերկար) ունեցող տառերը՝ ի թ փ խ կ վ ջ բ) Բոլոր վերևի լեռններ (տողից վեր յերկար) ունեցող տառերը՝ ն հ ճ մ ծ ժ ձ բացի ե-ից, ուրեմն, այդ բնույթի տառերի 87,5 տոկոսը.

գ) Միայն յերկու հատ ներքևի լեռններ (տողից ներքև) ունեցող տառեր՝ պ, բ. այս բնույթի տառերի 14 տոկոսը:

Այս կատեգորիայի տառերի մեջ չեն մտնում բոլոր կարճ (ա, տ, ս...) և ներքևի լեռններով տառերի բացարձակ մեծամասնությունը (12 հատ):

2. Հեռվից անորոշ են յերևում, ուրեմն և դժվարությամբ են ճիշտ կարգացվում, շատ սխալներ են տալիս հետևյալ տառերը՝ ս շ ե յ ց ա լ ո չ ք ղ ը տ ու:

Ըստ տեսակի այդ տառերը բաժանվում են՝

ա) Կարճերի՝ ս ա ո տ ու... 83 տոկոսը:

բ) Ներքևի լեռն ունեցողների՝ շ չ ց լ չ ք ղ ը. այս բնույթի տառերի 57 տոկոսը:

3. Միանգամայն անձանաչելի՝ յեն ֆացել, այսինքն, վոչ մի փորձվող ճիշտ չի կարգացել հետևյալ տառերը՝

ռ վոր կազմում է այդ բնույթի տառերի 17 տոկոսը,

դ, բ, զ, ք, սրանք ներքևի լեռններով տառեր

տեր են և կազմում են այդ բնույթի տառերի 29 տոկոսը:

4. Վերոհիշյալ տվյալներից կազմում է հետևյալ համեմատական տախտակը.

Լավ են կարգացվում՝

1. Վերից վար տառերի (ի, թ և այլն) 100 տոկոսը.

2. տողից վեր տառերի (ն հ և այլն) 87,5 տոկոսը.

3. տողից վար, կախված տառերի (լ, դ և այլն) 14 տոկոսը.

4. Կարճ տառերի — — — — — վոչ մի տոկոսը. Սխալ են կարգացվում հետևյալ բնույթի տառերը՝

1. Կարճերի (ա տ և այլն) — — — — — 83 տոկոսը,

2. Տողից վար տառերի (լ դ և այլն) — — — — — 57 տոկոսը.

3. Տողից վեր յերկար տառերի — — — — — 12,5 տոկոսը

4. Վերևից վար տառերի վոչ մի տոկոսը: Բոլորովին չեն կարգացվում՝

1. Կարճերի — — — — — 17 տոկոսը.

2. Տողից վար տառերի — — — — — 29 տոկոսը.

3. Տողից վեր տառերի — — — — —

4. Վերից վար տառերի — — — — —

Տպագիր շրիֆտի բարեփոխության հարցով զբաղվողների համար այս տվյալներն ուղեցույց թվերի նշանակություն ունենան: Այս տվյալներից պարզվում է, լավ մեր կարճ տառերը անորոշ կամ իրար շատ նման ձևեր ունեն և այդ պատճառով ել դժվարությամբ են կարգացվում. հետո կպարզենք, վոր փոքրություն պատճառով չեն, վար այդ տառերը վատ են կարգացվում:

Պարզվում է նաև այն, վոր տողից վար տառերը կամ շատ դժվար ընթեռնելի է կամ անընթեռնելի չեն, այդ տառերից միայն յերկուսը (սլ ը) հեշտ են կարգացվում: Մեր տառերի բարեփոխությունը դրադուդները հատկապես իրենց ուղղորթությունը պետք է կենտրոնացնեն այն կարգի տառերի վրա: Մեր բոլոր տառերի 40 տակտը կազմում են այդ տառերը, այն ինչ լատիններեն այբուբենի մեջ միայն 18,6 տակտը: հենց այդ պատճառով մեր բառերի ամբողջական տպավորությունն ընկնում է տողից ներքև: Բառերի մարմինը, կարծես, տողերից կախված է, բառերը չեն ընկնում պարզ տեսողության դաշտի վրա: Յեվ չեթե դրա վրա ավելացնենք նաև այն, վոր տողից վար մեր տառերը, ինչպես մեր փորձերը ցույց տվին, դժվար ընթեռնելի չեն մյուս տառերի համեմատությամբ, ապա ավելի ևս կսկզբվի հատկապես այդ ընույթի տառերի բարեփոխելու կարիքը: Այդ տառերից շատերին պետք է տալ ավելի մեծ վորոշակիություն և բարձրացնել տողից վեր կամ տողի վրա:

Մեր փորձերը պարզեցին նաև վերից վար յերկար և տողից վերև յեղող տառերի նշանակությունը: Այս տառերը դուրընթեռնելի չեն, կարելի է մասամբ քննադատել վերից վար յերկար տառերի թիվը, սակայն կարիք չկա վերացնել այդ ընույթի տառերը, դրանք մեր բառերին տալիս են կայուն ձևեր: Վոչ մի դեպքում չպետք է քննադատել տողից վեր յեղող տառերի թիվը, այլ, ընդհանրապես, պետք է նույնիսկ շատացնել նրանց թիվը: Այս տառերը մեծապես նպաստում են դուրընթեռնելիության գործին:

5 Մինչև այժմ խոսեցինք հեռվից հեշտ և դժվար կարդացվող և բոլորովին չկարդացվող տառերի մասին:

Վոր հեռվից դուրընթեռնելի լինելու հարցում դեր ունի տառերի մեծությունը, դա կասկածից դուրս է: Բայց մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, վոր վճռական դերը միմիայն տառերի մեծության չի պատկանում, այլ նշանակություն ունեն նաև տառերի դրժագրական հաջող կամ անհաջող ձևերը: Այլապես ինչպես բացատրել այն, վոր ն և հ տառերը, վորոնք ավելի փոքր են, քան կ և վ տառերը, բայց վերջիններից ավելի հաջող են կարդացվում: Կամ ս և տ տառերը, վոր շատ փոքր են չ ք ղ լ զ Բ զ զ տառերից, բայց համեմատաբար ավելի լավ են կարդացվում, քան այդ տառերը: Կամ թե ինչու ն հ մ թ ր ճ պ ձ տառերը, վոր համարյա չ ց շ է ք ղ դ և այլ տառերի մեծությունն ունեն, բայց վերջիններից լավ են կարդացվում:

Դուցե վոմանք աշխատեն այս հարցին պատասխանել հետևյալ կերպ. այն տառերը, վորոնք տպագրության ժամանակ ավելի շատ են գործածվում, ուրեմն, ընթերցողին ավելի ծանոթ և հարազատ են, ավելի հեշտությամբ են կարդացվում: Այս յենթադրությունը սխալ է: վորովհետև մեր փորձերը այլ բան պարզեցին:

Ըստ պրոֆ. Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ*), աշխարհաբարի մեջ տառերն, ըստ գործածության քանակի, իրար հաջորդում են այսպես՝ ա ե ն ը հ վ լ ը ո ի կ ու մ տ ս լ ք թ չ Բ պ ց ծ ք ո ղ դ զ լ խ ջ ձ փ ժ ճ ֆ:

Ըստ ՅԱՂՈՒԲՅԱՆԻ հաշվի տառերը ըստ գործածության դասավորվում են այսպես՝ ա ե ե ր ի ու մ ո կ տ յ ր ս ց լ հ թ դ պ դ լ ք ծ շ ղ դ լ խ ջ ժ չ ու փ ձ ճ ֆ:

*) «Ոստան» ամսագիր 1912 թ. Զ 6 Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ, «Հայկերի ներդաշնակության աստիճանը թվաբանական հաշվով»:

Ըստ մեր փորձերի տառերն ըստ դյուրընթեռնելի-
ության իրար հաջորդում են այսպես՝ ի թ ն փ խ հ ա
կ վ ճ ջ մ ծ ժ ձ ր ս շ ե չ ց ա լ ո չ ք ղ ը տ ու ո
դ ր գ դ:

Յեթն իրար հետ համեմատենք այս շարքերը, ան-
միջապես կնկատենք, վոր դրանք բոլորովին ել իրար
նման չեն: Ուրեմն տառերի հաճախ գործածելիությունը
չի պարզում տառերի դյուրընթեռնելի կամ դժվար
ընթեռնելի լինելու հարցը:

Տառերի դյուրընթեռնելիության հարցում դեր
են խաղում վոչ միայն տառերի մեծությունը,
ալլև, գուցե և, գլխավորապես, տառերի զձայրա-
կան ձևերի պարզությունը, վորոշակիությունը,
ինքնուրույնությունը և սպիտակ ֆոնից հեշ-
տությամբ ցցուն դառնալու հատկությունը: Լա-
տիններեն տառերը վորոշակի չեն, իրարից հեշտ
տարբերվող, ձևերի տեսակետից իրար հետ չը-
խառնվող, այդ պատճառով ել լատիններեն տառե-
րով ապված տեքստերը կարդացվում են դյու-
րությամբ, առանց աչքը առանձնապես հոգնեց-
նելու:

Մեր տառերի մի զգալի մասը ֆորմերի տեսակետից
իրար շատ նման են և այդ պատճառով դժվարացնում
են ընթերցանության գործը: Խառնվող տառերի և նը-
րանց ֆորմերի մասին կը խոսվի մի փոքր հետո:

6. Մինչև այժմ խոսք յեղավ այն մասին, թե հեռ-
վից վոր տառերն են հեշտությամբ կամ դժվարությամբ
կարդացվում. այժմ նույն հարցին մոտենալու յենք ալլ
տեսակետից. քննենք մի տառ բոլոր ընթերցող-
ները քանի անգամ են հեշտ կարդացել բոլոր փորձերի
ընթացքում, դա ևս կպարզի տառերի համեմատական
դյուրընթեռնելիության կարգը:

Մեր բոլոր 20 փորձվողները միասին կարդալու հա-

մար ամեն մի տառի նայել են 263 անգամ. տեսնենք,
թե ամեն մի տառ քանի անգամ են ճիշտ կարդացել
և քանի անգամ սխալ:

ճիշտ կարդացված	սխալ կարդացված	չկարդացված		քանի տառ են խառնված
		քանի անգամ	քանի հոգի	
ն	263	—	—	—
թ	263	—	—	—
ի	263	—	—	—
փ	260	3	2	—
հ	257	3	2	2
խ	257	6	4	2
կ	254	7	4	1
պ	247	14	4	2
ճ	244	14	6	1
վ	240	14	7	5
ջ	231	24	7	9
ժ	230	28	7	4
ծ	228	29	9	4
մ	225	37	12	6
ձ	215	39	7	4
յ	202	40	13	6
բ	192	65	16	13
ս	188	62	15	4
շ	187	66	12	3
ը	185	74	14	5
յ	178	76	14	4
ա	166	92	17	2
ո	157	97	18	4
ւ	151	100	18	4
լ	148	82	13	3
ղ	148	88	19	6
ռ	134	127	17	6
հ	134	118	14	5
դ	118	121	16	2
չ	113	146	17	4
տ	110	149	19	4
ա	95	148	19	4
դ	80	168	20	3
լ	74	178	18	4
բ	62	193	20	7

Վիճակագրական այս տախտակից լերևում ե, վոր ճիշտ կարդալու դեպքերի քանակի տեսակետից մեր տառերը դասավորվում են այսպես՝ ն թ ի փ հ խ կ ս ղ ճ վ ջ փ օ մ ձ, այսինքն, առաջին տեղն են ընունում վերից վար լերկար և տողից վեր լեւուններ ունեցող տառերը, բացի— ե-ից:

Սրանց հաջորդում են կարճ և տողից ներքև լեւուններ ունեցողներն, այսպես՝ ց ք ս շ ր յ ա ո լ լ զ ու ե ղ չ տ ո ղ ղ բ:

Ուրեմն ճիշտ կարդալու դեպքերի տեսակետից ևս կարճ և լերկար լեւուններ ունեցող տառերն արժեքի տեսակետից հետին շարքումն են, միայն թե, այստեղ այս ընույթի տառերի հասկանալիան արժեքը և դասավորութիւնը մի փոքր փոխվում ե հետվից ճիշտ կարդալու տեսակետից կազմված շարքի համեմատութեամբ:

Սխալ կարդալու դեպքերի քանակի տեսակետից մեր տառերը դասավորվում են այսպես. բ ղ դ տ ո չ ու ղ ե ը ո ա զ լ յ ը շ ս ք ց, այսինքն, սխալ կարդալու մեծաքանակութեամբ աչքի լին ընկնում նեքքնի լեւուններ ունեցող և կարճ տառերը, սրանց հաջորդում են (ավելի քիչ սխալներ են տալիս) տողից վերև լեւուններ ունեցող և վերից վար լերկար տառերն, այսպես՝ ձ մ օ փ ջ վ ճ պ կ խ հ փ ի թ ն: Այս դեպքում ևս նպաստավոր վիճակի մեջ են այս վերջին տեսակի տառերը և աննպաստ՝ առաջին շարքինը:

Սխալ կարդալու դեպքերի տեսակետից վերոհիշյալ շարքերը կազմելիս ի նկատի ունեցանք առհասարակ բոլոր կարդացողների կարդալու դեպքերը միասին, ուշադրութեան չառանք, թե մի վորեն տառը սխալ են կարդացել քանի հոգի: Յեթե միևնույն տառը սխալ կարդացողների քանակը (քանի հոգի) ի նկատի բնե-

նանք, ապա տառերը կդասավորվեն այսպես՝ բ ղ ո ա ղ ո ղ ը ո ա չ ք ղ ս ը ե յ լ ց շ. այսինքն՝ կարճ և ներքևից լեւուններ ունեցող բոլոր տառերը, ինչպես և ե-ն: Սրանց հաջորդում են (ավելի քիչ քանակի փորձվողներ են սխալվում) հետևյալ տառերը. մ օ փ ջ վ ճ խ կ պ հ փ ի թ ն: Ելի նույն լերևույթն ենք նկատում, ինչ վերևում:

Մեր փորձերի այս հարցի մասին յեղած ընդհանուր յեղբայրացութեանը հետևյալն ե. ճիշտ են կարդացվում, քիչ սխալներ են տալիս վերից վար լերկար և տողից վերև լեւուններ ունեցող տառերը, այս տառերը կարդալիս սխալվողների քանակը մեծապես նվազում ե: Ավելի մեծաքանակ սխալներ են տալիս, ուրեմն և դուրսութեամբ չեն կարդացվում կարճ և տողից ներքև լեւուններ ունեցող տառերը: Այս տառերը կարդալիս սխալ կարդացողների քանակը զգալիորեն մեծանում ե: Այս յեղբայրացութեանը պետք ե իր վրա կենտրոնացնի ապագիւր շրիֆտի բարեփոխութեան հարցով հետաքրքրվողների ուշադրութեանը. այժմ պարզ ե, թե շրիֆտի բարեփոխութեանն ինչ ուղղութեամբ պետք ե տարվի:

Մեր փորձերի ժամանակ պարզվեց, թե վոր տառերը, վորոշ հեռավորութեանից կարդալիս, յերբեմն փորձվողին պարզ չեն լերևում, աչք դեպքերում նա հայտնում եր, վոր չի տեսնում, չի տարբերում առուր: Ստորև յեղող վիճակագրական տախտակը պարզում և կարգալ չկարենալու դեպքերի պատկերը: Առաջին շարքի մեջ տառերը դասավորված են այն տեսակետից, թե քանի հոգի չեն տեսել այս կամ այն տառը, իսկ յերկրորդի մեջ՝ թե քանի անգամ մի տառ չի տեսնվել բոլոր փորձերի ընթացքում:

Չ հ ն տ ե ս ե լ

Տառեր	Բանի հոգի	Բանի անդամ	Տառեր	Բանի անդամ
դ	13	27	լ	33
լ	12	33	դ	27
ց	11	21	դ	24
դ	10	24	ց	21
ւ	9	18	ւ	20
դ	9	15	դ	15
դ	8	11	ւ	13
դ	8	10	լ	12
դ	7	11	դ	11
ւ	7	9	լ	11
յ	6	9	լ	10
ա	6	9	ւ	9
բ	6	8	յ	9
ա	5	5	ա	9
լ	4	8	լ	9
ա	4	5	բ	8
ծ	4	6	լ	8
բ	4	6	ծ	6
ւ	4	20	բ	6
լ	3	12	ա	5
լ	3	9	ւ	5
լ	3	5	լ	5
ւ	3	4	ւ	4
ւ	2	4	ւ	4
ւ	2	4	ւ	4
ւ	2	3	ւ	3
ւ	2	2	ւ	2
ւ	2	2	լ	2
ւ	1	1	ւ	2
ւ	1	2	ւ	1
ւ	—	—	ւ	—
ւ	—	—	ւ	—
ւ	—	—	ւ	—
ւ	—	—	ւ	—

Բ. ԻՐԱՐ ՀԵՏ ԽԱՌՆՎՈՂ ՏԱՌԵՐ

Յեթն բոլոր փորձվողների կարգալու բոլոր դեպքերը հաշվի առնենք, կտեսնենք, վոր միայն երեք տառ (ի թ ն) միշտ ել ճիշտ են կարգացվել, սխալ ընթերցմունք չեն տվել, մնացած բոլոր տառերը ընթերցման ժամանակ քիչ կամ շատ չափով խառնվել են ալ և այլ տառերի հետ, այսինքն ընթերցողները մի տառի տեղ մի ալ կամ այլ տառեր են կարգացել: Սըխալ կարգալու դեպքեր տվող տառերը մեծապես տարբերվում են իրարից. կան տառեր, վորոնք սխալ են կարգացվում միայն շատ հեռվից կարգալիս, և չենք փորձվողը մի փոքր մոտենում ե պատին կախված տառերի թերթին, անմիջապես վերանում են սխալ կարգալու դեպքերը: Կան բառեր, վոր 263 անգամ ցույց տրվելու ընթացքում (բոլոր փորձվողների կարգալը) սխալ են կարգացվում միայն մի քանի անգամ. կան դեպքեր, չենք մի վորոշ տառ կարգալիս 20 փորձվողից սխալվում են 1 կամ 2 հոգի. այնինչ, շատ քան չեն այն դեպքերը, չենք վորոշ տառերի ընթերցանության ժամանակ սխալներ են տալիս համարյա բոլոր փորձվողները (որինակ բ դ՝ 20 հոգի, ո ա դ՝ 19 հոգի և այլն):

Ըստ սխալ կարգալու դեպքերի տեսակետից տառերը ասորաբաժանվում են այսպես. 263 կարգալու դեպքից սխալ են կարգացվել:

59661-66

Տառեր	Քանի անգամ	Տառեր	Քանի անգամ
Բ	193	Հ	66
Ղ	178	Ք	65
Դ	168	Ս	62
Ա	149	Յ	40
Ն	148	Ճ	39
Ն	146	Մ	37
Ն	127	Ժ	29
Ղ	121	Ժ	28
Կ	118	Չ	24
Ը	100	Վ, Տ, ՍԼ,	14
Ո	97	Կ	7
Ս	92	Խ	6
Դ	88	Ն, Վ,	3
Լ	82	Լ	—
Ջ	76	Դ	—
Ը	74	Մ	—

Վերոհիշյալ թվերը ցույց են տալիս սխալների քանակը միայն, հետաքրքրական է այն, թե ամեն մի տառի ընթերցանության ժամանակ փորձվողների քանի հոգի չեն սխալվում:

Տառեր	Քանի հոգի	Տառեր	Քանի հոգի	Տառեր	Քանի հոգի
Բ	20	Ղ	16	Վ	7
Դ	20	Ս	15	Չ	7
Ն	19	Բ	14	Խ	6
Ս	19	Կ	14	Լ	4
Դ	19	Ջ	14	Կ	4
Ո	18	Լ	13	ՍԼ	4
Ղ	18	Գ	13	Ն	2
Ը	18	Չ	12	Փ	2
ՈՒ	17	Մ	12	Լ	—
Ս	17	Ժ	9	Խ	—
Ն	17	Ժ	7	Ն	—
Ք	16	Հ	7		

Նախորդ և այս տախտակներից չերևում է, վոր սը-
խալ կարգալու քանակի տեսակետից աչքի են ընկ-
նում հետևյալ տառերը՝ Բ Ղ Դ Ս Զ Ո Դ Ե Ո Վ Լ Լ Ը
2 ք ս ց (193 սխալից մինչև 40 սխալ):

Սխալ կարգացողների քանակի տեսակետից աչքի
չեն ընկնում հետևյալ տառերը. Բ Ղ Դ Ս Զ Ո Դ Ե Ո Վ Լ Լ Ը
ս Բ Կ Լ Գ 2 մ. Նույն տառերն են (բացի մ-ից) մի փոքր
տարբեր դասավորությամբ: Այս տառերը կարգալիս
սխալվել են 20 ընթերցողների կիսից ավելին:

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր սխալները
բազմաքանակ են և շատ մարդիկ են սխալվում
հատկապես կարճ և ներքին յեղունակ ունեցող
տառերը կարգալիս:

Այն տառերը, վորոնք քիչ սխալներ են տվել, վո-
րոնք սխալներ են տվել հեռու տարածությունից կար-
գալիս, առանձին հետաքրքրություն չեն ներկայաց-
նում այդ հարցի լուծման ժամանակ, թե վորոնք են
այն տառերը՝ վորոնք կամակոր կերպով շփոթվում են
այլ տառերի հետ ամեն մի պայմանում: Այն տառերը,
վորոնք միմիայն հեռվից կարգալու դեպքում են սը-
խալներ տալիս, նրանք շատ շուտով, մի կամ չերկու
քալ մոտենալուց հետո, ուղիղ են կարգացվում:

Կայուն կերպով իրար հետ խառնվող տառերի տե-
րակը պարզելու համար վարվեցինք հետևյալ կերպ.
վերջինք բոլոր կարգացողների վերջին 4 քալի (վեր-
ջին մի մետրի) վրա կարգացածի արդյունքները. այ-
սինքն ամենամոտ տարածության վրա կարգացածնե-
րը, ջոկեցինք սխալ կարգալու բոլոր դեպքերը, վորից
հետո ստացվեց հետևյալը:

Բոլորովին մոտ տարածության վրա կարգալիս դեռ
իրար հետ են խառնվում հետևյալ տառերը.

Բանի հոգի	մասնի	կարգում են սխալ իբրև						Համարը % - ը
		առա	հոգի	առա	հոգի	առա	հոգի	
18	Բ	—	Բ	18	—	—	—	90
14	Ղ	—	Ղ	13	Ղ	1	—	70
13	Ղ	—	Ղ	9	Ղ	3	Ղ	65
13	Հ	—	Հ	13	—	—	—	65
13	Ղ	—	Ղ	11	Ղ	1	Ղ	65
11	Է	—	Է	11	—	—	—	55
10	Մ	—	Մ	11	—	—	—	50
9	Ն	—	Ն	8	Ն	1	—	45
9	Ն	—	Ն	8	Ն	1	—	45
6	Ղ	—	Ղ	6	—	—	—	30
5	Մ	—	Մ	4	Մ	1	—	25
5	Բ	—	Բ	3	Բ	2	—	25
4	Ն	—	Ն	4	—	—	—	20
4	Դ	—	Դ	3	Դ	1	—	20
4	Ը	—	Ը	4	—	—	—	20
4	Մ	—	Մ	4	—	—	—	20
3	Հ	—	Հ	3	—	—	—	15
3	Լ	—	ՂԻԺ	3	—	—	—	15
2	Ժ	—	Ժ	2	—	—	—	10
1	Ք	—	Ք	1	—	—	—	5
1	Ժ	—	Ժ	1	—	—	—	5

Վերոհիշյալից լեզրակացում ենք.

1) Յեթն հաշվի չառնենք 20 %-ից քիչ լեզող սխալ կարդացվող տառերը, մնում են իբրև մեծ չափով սխալ կարդալու դեպքեր ավող հետևյալ տառերը՝ Բ Ղ Հ Է Դ Մ

Պ Ղ Ն Բ Մ Ղ Ը, ուրիշ, բացի Է-ից մյուսները կարճ և ներքևի լիտուններով տառեր են:

2) Հետաքրքրական է նաև այն հանդամանքը, վոր Բ—տառը խառնվում է Բ-յի հետ 18 հոգու (90 տոկոս) կողմից, աչնի՜նչ, ր տառը Բ-յի հետ խառնվում է լերեք հոգու կողմից (12 տոկոս):

Ղ—տառը խառնվում Գ-ի հետ 65 տոկոսով, աչնի՜նչ Գ տառը Գ-յի հետ՝ 5 տոկոսով:

Ղ—տառը խառնվում է Գ-յի հետ 45 տ.ով, իսկ Գ-ն Գ-յի հետ՝ 30 տ.ով:

Հ—ն խառնվում է Հ-ի հետ 65 տ.ով, իսկ Հ-ն Հ-ի հետ չի խառնվում,

Գ—ն խառնվում է Գ-յի հետ 55 տ.ով, իսկ Գ-ն Գ-յի հետ չի խառնվում,

Ս—ն խառնվում է Ս-յի հետ 50 տ.ով, իսկ Ս-ն Ս-ի հետ 20 տ.ով,

Ո—ն Ո-յի հետ խառնվում է 40 տ.ով, իսկ Ո-ն Ո-յի հետ 5 տ.ով,

Ո—ն խառնվում է Ս-յի հետ 40 տ.ով, իսկ Ս-ն Ո-յի հետ 20 տ.ով,

Ու—ն Ս-յի հետ խառնվում է 20 տ.ով, աչնի՜նչ ա-ն Ս-յի հետ չի խառնվում,

Ե—ն խառնվում է Ժ-յի հետ 15 տ.ով, իսկ Ժ-ն Ե-յի հետ չի խառնվում:

Բ—ն խառնվում է Բ-յի հետ 20 տ.ով, իսկ Բ-ն Բ-յի հետ չի խառնվում:

Սրանք հանդամանքներ են, վոր չեն կարող հաշվի չառնել շրիֆտի բարեփոխությամբ զբաղվողները: Վերոհիշյալից տեսանք, վոր իրար հետ խառնվող տառերի մի մասը (որինակ Բ Ղ Մ Զ Կալն) համեմատաբար ավելի կայուն տպավորու-

թյուն և թողնում ընթերցողի վրա, քան մյուս մասը (որինակ, բ ղ ու չ հայլն): Բարեփոխության աշխատանքների ժամանակ ուղղորդությունը պետք է կենտրոնացնել անկայուն տառերի ֆորմերի կայունացման և ցատուկացման վրա: Մեր փորձերի արդյունքներն այդ ուղղությամբ մեծ ծառայություն կարող են մատուցել:

Գ. ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԱՌԵՐ

Շրիֆտի բարեփոխության համար հատուկ կարեւորություն ունի խառնվող տառերի մի քանի բնորոշ առանձնահատկությունների մասին խոսելը:

1. Բ. Բ. Ը տառերը

Բ

Բոլոր փորձվողներն ել շատ կամ քիչ չափով սխալվել են այս տառը կարդալիս (20 հոգի) բոլորը միասին սխալվել են 193 անգամ (263 անգամից), 19 հոգի 161 անգամ կարդացել են իբրև բ, 8 հոգի 30 անգամ կարդացել են իբրև ը, 1 հոգի մեկ անգամ ք, 1 հոգի մեկ անգամ մ: Վերջինս այս լեզվու ղեպքը կարող ենք հաշվի չառնել իբրև պատահական հանգամանք: 6 հոգի 8 անգամ չեն տեսել այդ տառը (չեն կարդացել ասել թե ինչ տառ է): Նշանակում է, վոր «բ» տառը թե հեռվից և թե մոտիկից տեսնվում է, տառ է համարվում, բայց թե սխալ կարդալու ղեպքերի և թե սխալվող անձնավորությունների քանակի տեսակետից բնում է առաջին տեղը:

Բ տառը գլխավորապես խառնվում է բ տառի հետ, վորովհետև շատ նման է այդ տառին, բացի մեջտեղից անցնող բարակ գծից, այդ գծը վորովհետև ընկնում

է բ տառի գլխի տակը, մոտ է գլխին և բարակ է, այդ պատճառով ցատուկն չի դառնում և այդ տառը չի տարբերվում բ-ից: Այդ գծի մի փոքր հաստացնելը և մի փոքր ներքև իջեցնելը դուրս տառն ավելի պայծառ դարձնի:

Ը

Ը տառը կարդալիս սխալվում են 14 հոգի 74 անգամ, 10 հոգի 43 անգամ բ են կարդացել, 7 հոգի 27 անգամ ը, մնացած ղեպքերը չնչին քանակի յեն: 2 հոգի միայն 4 անգամ չեն կարդացել տեսնել այդ տառը: Ը-ի հետ խառնվելու պատճառը, հավանորեն այն է, վոր «բ» տպագիր տառը ներքևում վերջանում է փոքրիկ գծիկով, վորը նայողի մեջ առաջացնում է տենդենց գիծն ավելի լերկար պատկերացնելու: Թվում է, պետք է վերացնել այդ ավելորդ գծիկը:

Ը

18 հոգի սխալվել են այս տառը կարդալիս 100 անգամ, 15 հոգի 64 անգամ խառնել են բ-ի հետ, 12 հոգի 35 անգամ բ-ի հետ: Այս տառի ներքևի գծի հաստացումը հավանորեն տառին կտար ավելի զարգ տեսք:

Այս տառերի գծագրական ձևը մշակելիս միշտ պետք է հիշել, վոր յերեքն ել իբրև են խառնվում, վորովհետև յերեքն ել գծագրական նույն կախքն ունեն:

2. Դ. Գ. Ղ. Կ. Կ ՏԱՌԵՐԸ

Դ

20 հոգի, այսինքն բոլորը, 168 անգամ սխալ են կարդացել այս տառը: 14 հոգի 73 անգամ կարդացել են իբրև գ, 12 հոգի կարդացել են 48 անգամ իբրև զ, 10 հոգի իբրև ղ 43 անգամ:

Գ

19 հոգի 88 անգամ սխալ են կարդացել: 8 հոգի 33 անգամ դ-են կարդացել, 7 հոգի 24 անգամ՝ ա, 7 հոգի 17 անգամ՝ զ, 3 հոգի 6 անգամ՝ ց, 3 հոգի 5 անգամ՝ ղ *):

Դ

18 հոգի 178 անգամ սխալ են կարդացել: 16 հոգի 121 անգամ կարդացել են զ, 11 հոգի 37 անգամ՝ դ, 7, հոգի 11 անգամ՝ գ, 1-ական հոգի կարդացել են ը պ ջ ց:

Դ

16 հոգի 121 անգամ սխալ են կարդացել: 14 հոգի 87 անգամ՝ գ, 5 հոգի 21 անգամ՝ դ, 6 հոգի 10 անգամ զ:

Ե

13 հոգի 40 անգամ սխալ են կարդացել այս տառը: 5 հոգի 14 անգամ՝ գ, 3 հոգի 6 անգամ՝ գ, 3 հոգի 3 անգամ՝ ո, 3 հոգի 3 անգամ՝ չ, այնուհետև 1-ական հոգի կարդացել են՝ 8 պ ջ ժ մ ձ ս ք տ: Պետք է նշել այն հանգամանքը, Վոր թեև ց տառը քիչ սխալներ է տվել, բայց աբաղաբայականությունը կա սխալների մեջ, այս տառը խառնվել է 13 տեսակ տառի հետ, այդ տեսակետից ց տառն առաջին տեղն է բռնում, բայց և այնպես ներքևի լեռները ունեցող տառերից ամենից հաջորդն է կարդացվում:

Պետք է ի նկատի ունենալ այն հանգամանքը Վոր դ, գ, զ, զ, ց տառերն իրար նման են իրենց վերևի, գլխի մասով և ներքև իջնող հիմնական հատտ գծով: Շրջափառ բարեփոխության ժամանակ նախ պետք է հատուկ շեշտել սրանց իրարից տար-

*) Աննշան դեպքերն այսուհետև չենք հիշատակելու:

բերող մասերը և սրանց տողի զանազան մասերում տեղավորելով՝ իրար հետ խառնվելու առաջն առնել:

3. չ, շ ՏԱՌԵՐԸ

Ն

17 հոգի այս տառը կարդացել են սխալ 146 անգամ: 16 հոգի 111 անգամ կարդացել են՝ շ, 6 հոգի 27 անգամ՝ հ, 4 հոգի 5 անգամ լ:

Շ

Այս տառը 12 հոգի 66 անգամ սխալ են կարդացել: 10 հոգի 41 անգամ կարդացել են՝ չ, 5 հոգի 20 անգամ՝ հ:

Այս տվյալներից լերևում է, Վոր այս յերկու տառերը խառնվում են իրար հետ, մանավանդ չ-ն շ-յի հետ: Շ-ն համեմատաբար կայուն ձև ունի և քիչ սխալներ է տալիս, ուստի բարեփոխություն ժամանակ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել չ տառի վրա:

4. ո ո ս ՏԱՌԵՐԸ

Ո

Այս տառը կարդալիս 19 հոգի 148 անգամ սխալ են կարդացել: 17 հոգի 88 անգամ կարդացել են ո, 16 հոգի 53 անգամ ս:

Ո

18 հոգի 97 անգամ սխալ են կարդացել: 17 հոգի 86 անգամ կարդացել են ս, այնուհետև 1-ական հոգի ու ո ս:

Ս

15 հոգի 62 անգամ սխալ են կարդացել: 14 հոգի 58 անգամ՝ ո, 2 հոգի 3 անգամ՝ ա, 1 հոգի 1 անգամ՝ բ: Այս թվերը ցույց են տալիս, թե ինչ մեծ բարե-

փոխութեան կարիք ունեն այս տառերը, սրանք իրար նման են թե մեծութեամբ, և թե ձևով:

5. տ, ու, ա ՏԱՌԵՐԸ

տ

19 հոգի 149 անգամ սխալ են կարդացել այս տառը: 17 հոգի 113 անգամ՝ ա, 8 հոգի 15 անգամ՝ ո, 8 հոգի 12 անգամ՝ ս, 3 հոգի 9 անգամ՝ ու:

ու

17 հոգի 127 անգամ սխալ են կարդացել: 14 հոգի 75 անգամ՝ ա, 6 հոգի 32 անգամ՝ տ, 3 հոգի 7 անգամ՝ ս, 4 հոգի 8 անգամ՝ ո, մեկ հոգի՝ ու:

ա

17 հոգի 92 անգամ սխալ են կարդացել. 15 հոգի 39 անգամ՝ ս, 7 հոգի 31 անգամ՝ ա, 6 հոգի 16 անգամ՝ ո, 2 հոգի 6 անգամ՝ ու:

Մեր տպագրական շրիֆտի թույլ կողմերից մեկը վոչ միայն այն է, վոր մեր կարճ տառերը քիչ են (6 հատ), այլ նաև այն, վոր այդ կարճ տառերն իրենց գծադրական ձևերով շատ նման են իրար և ամենայն հեշտութեամբ խառնվում են իրար հետ: Մեր շրիֆտի բարեփոխութեան ժամանակ հատկապես ուշադրութեան պետք է առնել այս հանգամանքը:

6. և ՏԱՌԸ

Բավական սխալներ և տալիս նաև «և» տառը. 14 հոգի 118 անգամ սխալ են կարդացել. 13 հոգի 116 անգամ կարդացել են իրրև «և», 1 հոգի 2 անգամ՝ ձ:

Մոտ տարածութեանից կարդալիս մի քանի այլ տառեր (չլ մ ք ծ) այնքան չնչին սխալներ են տվել, վոր կարելի է այդ հանգամանքը ուշադրութեան չառ-

նել: Մնացած տառերը՝ ջ պ ժ ն ի ճ փ ց ձ հ կ խ վ թ մ ոտ տարածութեան վրա կարդալիս սխալներ չեն տվել, սրանց մի մասը սխալ կարդալու դեպքեր և տվել միմիայն հեռվից կարդալիս, վորը մոտ տարածութեան վրա բոլորովին վերացել է: Այս շարքի մեջ պետք է առնել նաև ծ ք մ լ շ տառերը, վորոնք մոտ տարածութեան վրա կարդալիս շատ չնչին քանակութեամբ սխալներ են տվել:

II

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆՈՐ ՇՐԻՖՏԻ ՄԱՍԻՆ

Գոյութեան ունեցող ամեն մի տպագիր շրիֆտ բարեփոխելիս պետք է ղեկավարվել հետևյալ սկզբունքներով:

1. Նոր շրիֆտը դժվարութեան չպետք է պատճառի գրագետ հասարակության. գրագետ մարդը տարիներ շարունակ կարդացել է մի վորոշ տեսակ շրիֆտով տպագրված գրքեր, նա վարժվել է այդ շրիֆտին. արագ, առանց լարման, առանց տառերի ու հնչյունների կապի մասին մտածելու, մեքենայորեն կարդում է այդ շրիֆտով տպագրվածը: Յեթե այդ շրիֆտը կարդալի իրապես դժվար է, բայց վոչինչ նրա համար, վորովհետև նա արդեն վաղուց է հաղթահարել այդ դժվարութեանը: Նոր շրիֆտն յեթե գրագետին դժվարութեանների մեջ է գցում, կարդալիս նա կանգ է առնում, մտածում, հիշում, յենթադրում, դա արդեն նըշան է, վոր նոր շրիֆտ հորինողը հաշիվ չի առել գրագետին, այլ հեղինակել է դպրոցների 1-ին խմբերի աշակերտների համար: Յեթե գրագետը զգալի դժվարութեաններով պետք է կարդա նոր շրիֆտը և անսի-

Չապես չընտելանա նրան, այն դեպքում, ավելի լավ է, կես ճանապարհին չմնալ, այլ հորինել նոր շրիֆտ, վերը բավարարի դիտությունն բոլոր տվյալներին: Ուրեմն, շրիֆտը բարեփոխելիս աչքի առաջ պետք է ունենալ գրագետ մարդուն:

2. Նոր շրիֆտը տպարանական արվեստի պահանջներին ափելի մեծ չափերով պետք է բավարարի, քան հինը. նոր շրիֆտի տառերը շուտ չպետք է կոտրտվեն, գործածությունից արագ չպետք է դուրս գան. թուղթը պետք է խնայողաբար ոգտապործվի, այսինքն, մի առղի մեջ ավելի շատ տառեր պետք է տպագրվեն, քան այդ լինում է հին շրիֆտի ժամանակ, այս հանգամանքն առաջ է բերում ծախքերի զգալի տնտեսում:

3. Նոր շրիֆտ մշակելիս հատկապես ուշադրություն պետք է առնել հոգեբանական տվյալները. կարգալը հոգեբանական մի ափսոս է, վոր անդի չե ունենում որոշ որենքների համաձայն. կարգալն ըմբռնման պրոցես է: Նախածինչ կառուցվածք ունի ըմբռնման առարկան, ըստ դրա ել ըմբռնումն հեշտանում, կամ դժվարանում է: Կարգալիս ըմբռնման առարկան տառերից կաղմված բառերն են. տառերի այս կամ այն ձևով ունենալը բառին տալիս է մի վորոշ տեսք, վորը ըմբռնվում է հեշտ կամ դժվար: Նոր շրիֆտի տառերն այնպես պիտի լինեն, վոր նրանցից կաղմվող բառերը դյուրությամբ ըմբռնվեն, այսինքն, դյուրութեան լինել:

Այժմ տեսնենք, թե նոր շրիֆտը (մշակում է. ՅԱ. ՂՈՒԲՅԱՆԻ) ինչպես է բավարարում վերոհիշյալ պահանջներին.

Նոր շրիֆտ մշակողը չի մոռացել գրագետ ընթերցողին, գրագետը թեև դժվարությամբ, բայց է այն-

պես, կարող է կարգալ նոր շրիֆտով տպվածն առանց կողմնակի ուղեղության: Նոր շրիֆտի մի քանի նորամուծություններն անտեղի դժվարացնում են ընթերցանությունը: Այսպես որ, առաջ (հասարակ) դարձվել է չերկզմանի (նախկին մեծատառի պես), բայց չերկրորդ զիծը մեջ տեղից ներս է ծովում կիսաշրջանաձևով և ստորին մասում ներքև ծավում մի հաստ գծով: Այսպիսով տառն ընդունում է մի անհաստ տեսք, գրգռում է աչքը, և վորովհետև նա ամենաշատ գործածվող տառն է, բառապատկերներին ևս տալիս է անհանգիստ տեսք: Մյուս բոլոր տառերը կաղմված են ուղիղ կամ կլոր զմերից, «ա» տառի մեջ չի պահված շրիֆտի հիմնական սկզբունքը և այդ պատճառով ել այդ տառն առանձնապես ֆոնից անհանգիստ դուրս է ցցվում և դիտանանս մտցնում ամբողջական տպավորության մեջ:

Նույն հատկությունն ունի «զ» տառը, սրա գծերը կլոր չեն, այլ անկյունավոր, վորի հետևանքով այս տառը ընդհանուր սխառեմից դուրս է մնում և տեսած տպավորություն թողնում:

Մեծապես դժվարացնում է ընթերցման գործը նոր «ռ» տառը, վորը նման չի նախկին «ռ» տառին, և այդ պատճառով ել այս տառին հանդիպելիս ընթերցողն անամայից կանգ է առնում: Տեղ տնտեսելու պատճառով չարժե փոխել այս տառի տեսքը, մանավանդ, վոր քիչ գործածվող տառերի կարգին է պատկանում «ռ» տառը. ըստ գործածության այբուբենի մեջ բռնում է 33-րդ տեղը:

Դժվարացնում են ընթերցման գործը նաև մ, վ, լ, ի, դ, տառերը:

Ցեթե այս թերությունները չլինեյին հին շրիֆտին

առվոր ընթերցողը չեր դժվարանալ նոր շրիֆտը կարգալիս:

Տպարանական արվեստի պահանջների տեսակետից մանրամասն դիտողութուններ չենք կատարելու, այդ խնդիրը թողնելով մասնագետներին, ասենք միայն այսօրանը, վոր նոր շրիֆտի տառերը, ըստ յերեմկութիւն, ավելի դիմացկուն են և ավելի ուշ կիչանան, քան հին շրիֆտի տառերը: Բացի այդ, նոր շրիֆտի ժամանակ թուղթը ավելի խնայողաբար կոգտագործվի: Պետք է ավելացնել սակայն, վոր խնայողության հետեից ընկնելով, նոր շրիֆտ մշակողը գաղտնի մեզանչումներ է կատարել դուրընթեռնելության հարցի վերաբերյալ:

Խնայողության ձգտումը վորոշ սահման պետք է ունենա, լեթե խնայողութուն տալու պատճառով նոր շրիֆտը վարժ ընթերցողին դժվարության մեջ է գցում, կամ շրիֆտը նույնիսկ մասամբ կորցնում է իր դուրընթեռնելութունը, պետք է հրաժարվել այդպիսի խնայողութունից:

Անցնենք նոր շրիֆտի դուրընթեռնելության հարցին և տեսնենք, թե ինչ չափերով են պահպանված հոգեբանական պահանջները:

ա) Նոր շրիֆտն ուղղահայաց նստվածք ունի, սա առավելութուն է, վոր դուրացնում է ընթերցման գործը:

բ) Տողից ներքեմ յերկար (դ, ր, պ և այլն) տառերի թիվը քչացված է, սա առավելութուն է, սակայն դառնում է մասամբ թերութուն, վորովհետև չափ չի պահված այդ ձգտման մեջ. այս բնույթի 14 տառից միմիայն յերկու հատն է մնացել նախկին

ձեւով: Սա ֆեասակար ծայրահեղութուն է, վորի մասին կխոսենք հետո:

Գ) Դրական յերեմկութ է նաև այն, վոր կարճ տառերի (ա, ս, ու, և այլն) մարմինը մեծացված է նախկինի համեմատությամբ, այս հանգամանքը վորք տառերին ավելի պայծառ տեսք է տալիս, բայց այս խնդրում էս տեղի չեն ունեցել մի խոշոր բաց:

Նոր շրիֆտի հիմնական թերութւնները հետևյալներն են.

1. Ամեն մի լեզվի տպագիր տառերը տեղավորված են չորս գծերի մեջ. այդ գծերն իրար տարբեր ձեւով են փոխարարերում: Մեր հին տպագիր շրիֆտի գծերն հավասար հեռավորութուն ունեն. սրա հետեւումն ստացվում է այն, վոր կարճ տառերը՝ ա, ու, ս, և այլն, վորք են յերեմկում, իսկ մյուս տառերը՝ մ, ն, դ, շ, ի, կ, և այլն՝ մեծ:

Նոր շրիֆտի մեջ տառերի յերկու միջին գծերը հեռացված են իրարից, իսկ դրսի յերկու գծերը, դրա հետևանքով, ավելի մոտեցել են միջին յերկու գծերին մոտավորապես այսպիսով՝ միջին յերկու գծերն իրարից հեռացնել հարկավոր էր, բայց վոչ այդ չափերով: Լատինական գծերն անգամ այսպիսի փոխարարերութուն չունեն: Դժերի այս փոխարարերութունը վերցրված է Ամիրիկայում յեղած մի բարեփոխության առաջարկից, վորը, սակայն, կյանքում ընդունելութուն չգտավ:

Դժերի այս փոխարարերութունը բավական մեծ չափերով վնասել է նոր շրիֆտին, նրա միջուկը (միջին յերկու գծերի մեջ յեղած տառերն ու տառամասերը) դարձել է ուռուցիկ անտեղի չափերով, իսկ

մյուս տառերի վերեվի և ներքեվի յեղունները դարձե-
հեն փոքր և անտալավորիչ: Մասամբ այս պատճառով
նոր շրիֆտով տպված տողերը միորինակ ժապավենի
ապավորություն են թողնում և մոտենում ուսուսական
անդուրընթեռնելի շրիֆտին:

2. Նոր շրիֆտի 2-րդ հիմնական թերությունն այն
է, վոր կարճ, տողից վեր յերկար, տողից վար յերկար
և վերից վար յերկար տառերի տեղավորումը դժերի
մեջ քմահաճ և չպատճառաբանված փոփոխություն-
ներն յեն յենթարկվել, վերով նոր շրիֆտը դարձել է
նույնիսկ ավելի անդուրընթեռնելի՝ քան հին շրիֆտը:

Նախ մի քանի խոսք շրիֆտի դուրընթեռնելի-
ության պահանջների մասին, վոր հիմնավորված է հո-
գեբանական բաղաժիվ փորձերով:

ա.) Դուրընթեռնելի չէ այն շրիֆտը, վորի տա-
ռերը ինքնուրույն խառակտեր ունեն իբրեւ ձևվեր, և
է ն խառնում իրար հետ: Այս տեսակետից որինա-
կելի չէ լատինական շրիֆտը:

բ.) Միասնակ բարձրություն ունեցող տառերից
կազմված շրիֆտը, վորը վեր ու վար դժեր չունի,
դժվար է կարդացվում, ինչպես որինակ ուսուսական
տպագիր շրիֆտը, վորն ավելի քիչ դուրընթեռնելի
չէ, քան հայկական հին շրիֆտը:

գ.) Դուրընթեռնելի չէ այն շրիֆտը, վորի տա-
ռերը միջին դժերի համեմատությամբ գեպի վերեւ և
ներքեւ յեղուններ ունեն (ն, դ, ի, և այլն) վորն ու-
նի բավարար չափով կարճ տառեր, վորի բառերի մար-
մինը մեծ մասամբ տողի վրա չեն: Այս տեսակետից
լավագույն շրիֆտ հաշվում է լատինականը. ուսուսական
շրիֆտը վատ է, վորովհետեւ միջին յերկու տողերի
մեջ յեղող տառերը շատ են, հայկական, ներկայումս

գործածվող շրիֆտը նույնպես անբավարար է, վորով-
հետեւ կարճ տառերը շատ քիչ են, իսկ վերին և ներ-
քին յեղուններով տառերի քանակը շատ մեծ է: Այս
խնդիրը պարզելու համար տալիս ենք ուսուսերեն, հա-
յերեն հին և նոր և լատինական շրիֆտների տառերի
համեմատական տախտակը:

Ռուս. 0/0 հայ. հին 0/0 հայ. նոր 0/0 լատին 0/0									
1. կարճ տառ. (ա, ու, ս, յ) 25 հ.	78	6 հատ 16,6	20 հ.	55,5	14 հ.	51,8			
2. տող. վեր ք (ն, մ, ծ, յ) 1 հ.	3	8 հ.	22,2	9 հ.	25	8 հ.	29,6		
3. տող. վար ք (դ, պ, բ, ռ, յ) 5 հ.	16	14 հ.	38,9	5 հ.	14	5 հ.	18,6		
4. վերից վար ք (կ, ի, խ, ց) 1 հ.	3	8 հ.	22,2	2 հ.	5,5	չունի			

ա) Նոր շրիֆտի մեջ կարճ տառերը 6-ից դարձել
են 20 հատ, 16,6%-ից բարձրացել է 55, 5%-ի,
նույնիսկ լատինականից ավելի շատ է և մոտենում է
ուսուսականին. ուսուսական շրիֆտի ամենամեծ թերու-
թյունը հենց այն է, վոր կարճ տառերը շատ են և
տողերը թողնում են միապաղաղ շերտի տպավորությու-
ն և դժվարացնում ընթերցանության գործը:

Նոր շրիֆտն այդ տեսակետից մոտենալով ուսու-
սականին, տվել է այն հետեանքը, վոր այդ շրիֆտով տպ-
ած տողերը թողնում են միապաղաղ շերտի տպավորու-
թյուն: Այս պատճառով էլ նոր շրիֆտի դուրընթեռնելիու-
թյան, ըմբռնման պրոցեսը հեշտացնելու տեսակետից,
վոչ թե շահել, այլ նույնիսկ կորցրել է հին տպագիր
շրիֆտի համեմատությամբ: Յերկու միջին տողերի մեջ
յեղող կարճ տառերի քանակը, իսկապես վոր, պետք
է շատացվեր, բաց վոչ այդ չափով: Սրանով գործը
չի շահում, այլ կորցնում է:

բ) Անցնենք տողից վեր տառերի քննության:
Բառերի դուրընթեռնելիության տեսակետից երե-
*) շատ

կայական և այս տառերի նշանակութունը. այլ չեղ-
կըրներու. կատարած փորձնական ուսումնասիրու-
թյունները այդ են ցույց տվել, նույնը հաստատվում է
նաև իմ այս տարվա ուսումնասիրությամբ: Այս տա-
րի ուսումնասիրեցի, թի մեր այլուրենի տառերը
դուրընթեռնելության տեսակետից ինչպես են դա-
սավորվում: Պարզվեց, վոր տողից վեր չեղուններ ու-
նեցող տառերը կարդացվում են հեշտությամբ և հա-
մարյա սխալներ չեն տալիս. այդ տառերն են՝ ն, հ, ճ,
մ, ձ, ծ, Ժ, և, : Այս տառերը կաղմում են բոլոր տառե-
րի 22,2⁰/₁₀: Լատիններենի մեջ կաղմում են 30 տոկոսը:

Այս բնույթի տառերի և տողից ներքեվ յեղուններ
ունեցող տառերի քչության պատճառով լատիններեն
շրիֆտով տպված բառերի մարմինը քնկնում է տողից
վերեվ, այդ բառերը կարծես, նստած են տողի վրա:
Հոգեբանությունից հայտնի չե, վոր այդ բնույթի տա-
ռերն ավելի հեշտությամբ են կարդացվում:

Մեր հին շրիֆտի մեջ ներքեվի յեղուններով տա-
ռերի քանակը շատ-շատ է, 14 հատ, բոլոր տառերի
40 տոկոսը, լատիններենի մեջ՝ 18, 6⁰/₁₀:

Ստացվում է այն, վոր լատիններեն շրիֆտի մեջ՝

տողից վեր տառերը կաղմում են 30⁰/₁₀

, , վար , , , 18, 6⁰/₁₀

հայերեն հին շրիֆտի մեջ առաջինը՝ 22,2⁰/₁₀

յերկրորդը՝ 40⁰/₁₀

ահա թե ինչու մեր շրիֆտով տպված բառերը վոչ թե
տողի վրա նստած, այլ տողից կախված տպավորու-
թյուն են թողնում և դժվարացնում դուրընթեռնե-
լիության գործը:

Բարեփոխություն մտցնողն իր ուղղորության հիմ-
նական առարկան պետք է դարձնեք այս հանգաման-

քը: Բաց ի՞նչ ենք տեսնում իրականում. նոր շրիֆ-
տի մեջ համարյա միանգամայն վերացվել են վերից
վար տառերը (մնացել են քիչ գործածվող փ, ֆ, տա-
ռերը): Նախկին շրիֆտի 22,1 տոկոսը իջեցված է
5,5⁰/₁₀-ի:

Մի քանի՝ տողից վեր բնորոշ տառեր՝ մ, և կա-
հացվել են և մտցվել միջին յերկու տողերի մեջ: «մ»
տառը շատ գործածվելու տեսակետից մեր այլուրենի
մեջ բռնում է 7-րդ տեղը, իսկ «ե»-ն՝ 3-րդ տեղը:
Ահա այս, ավելի քան հաճախ գործածվող տառերը,
վորոնք նպաստում են մեր բառերի տողից վերեվ լի-
նելու տպավորություն թողնելուն, փոքրացել են և դա-
հել միանգամայն անտպավորիչ: Սրանց տեղը բռնել են
ք, խ, տառերը. գործածության տեսակետից ,ք՝ տա-
ռը այլուրենի մեջ բռնում է 24-րդ տեղը, իսկ խ-ն՝
29-րդ տեղը: Սա արդեն նշանակում է չկած լավ
անդիտակցաբար վատացնել:

Իմ կարծիքով տողից վերեվ յեղող տառերի քա-
նակը պետք է հասցնել վոչ թե 25⁰/₁₀-ի (նոր շրիֆտ) այլ
առնվազն 35⁰/₁₀-ի մանավանդ վոր, ստորե պետք է ա-
ռաջարկենք վերից վար (ի՛ կ, և այլն) տառերի քա-
նակը քչացնել:

Գ) Այժմ ներքեվի յերեք գծերի մեջ յեղող՝ լ, պ, բ,
և այլն տառերի մասին: Հին շրիֆտի մեջ դրանք
կաղմում են բոլոր տառերի 40 տոկոսը (14 հատ) նոր
շրիֆտի մեջ՝ 14 տոկոսը (5 հատ) լատիններենի մեջ՝
18,6⁰/₁₀-ը (5 հատ):

Այդպիսի տառերի քանակը ճիշտ վոր մեր հին շր-
իֆտի մեջ շատ է, այդ տոկոսը պետք է փոքրացնել,
բայց վոչ այն չափով, ինչ չափով փոքրացված է նոր
շրիֆտի մեջ: 40 տոկոսը իջեցվել է 14⁰/₁₀-ի: Սրա

հետևանք ստացվել է այն, վոր շատացել են զգալի չափերով միջին չերկու տողերի մեջ տեղավորված կարճ տառերը, դրա համար էլ նոր շրիֆտով ստված բառերը միապաղաղ շերտի տպավորություն են թողնում և դժվարացնում են թերեզման գործը: Ներքևի չերկունք ունեցող տառերի քանակն ավելի շատ պետք է լինի, քան նոր շրիֆտի մեջ չեղածը, այդ տառերի թիվը պետք է հասցնել մոտ 20-25 % տակոսի:

Դ) Ինչպես ասացինք. նոր շրիֆտի մեջ վերից վար չերկար (4 տողերի մեջ տեղավորված՝ կ, ի, վ, և այլն) տառերը համալսյա վերացվել են, ֆառեր են փ, ֆ, տառերը: Գործածություն տեսակետից «փ» տառը բռնում է 35-րդ տեղը, իսկ ֆ՝ վերջին տեղը: Նշանակում է, այս տառերը բառապատկերներ կազմելու գործում համարյա վոչ մի մասնակցություն չունեն: Նախկին «վ» «խ» չերկար տառերը նոր շրիֆտի մեջ դարձել են տողից վեր տառեր, նախկին ի, կ, տառերը դարձել են կարճ՝ և մտել միջին չերկու գծերի մեջ, իսկ թ, ջ, տառերը մտցվել են ներքևի չերեք գծերի մեջ: Թ, ջ տառերի այս տեղափոխությունն ընդունելի չէ լս-ի և կ-ի տեղափոխություն հետևապես չէ հաշվել, բայց անթույլատրելի չէ «թ» և «լ» տառերի տեղափոխությունը: Այս տառերը պետք է թողնել նախկին վիճակում, դրանք բառապատկերներին կաշուն տեսք են տալիս:

3. Նոր շրիֆտի մյուս հիմնական թերությունն է կաղում տառերի հավելյալ գծիկները (սերիֆներ): Տառերը վերևի մասում փոքրիկ, հավելյալ գծիկներ ունեն, վորոնք դեպի ձախ են ուղղված, այնպես վոր բառապատկերներին տալիս են դեպի ձախ ուղղված

լինելու տպավորություն, այն ինչ, կարդալիս հայացքը շարժվում է դեպի աջ:

Նոր շրիֆտի մշակման ժամանակ դեկավար սկզբունքն է յեղել տպարանական գործի շահերը և վոչ դուրընթեռնելություն հարցը վորը համարյա մոտացություն է մատնվել: Կարելի չէ տպարանի շահերից չեղնել, բայց նպատակակետն ընթերցող հասարակությունն է. տպագրելն ինքնանպատակ չէ, այլ ընթերցող հասարակությանն ոգնելու միջոց:

Մեր չեղրակացությունն այն է, վոր նոր շրիֆտն այս վիճակում անընդունելի չէ, հա դեռ բարեփոխություն կարիք ունի:

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՆՈՒՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ

1. Հայկական լեռնաշխարհի և 3¹/₂, 5 և 6 կվադրատ յերկարության տողերի դյուրենթեռնելության խնդիրը: Գինը 40 կ.:
2. Տողերի դյուրենթեռնելության խնդիրը: Գինը 40 կ.:

23.945

CA 80

Գիրք 60 Կ.

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Г. ЭДИЛЯН
Удобочитаемость шрифта
Госиздат ССР Армении
Эривань — 1933